

HÖKUGGLA

Hökugglan är dagaktiv och häckar i Norrland. Hon har ett ljust ansikte inramat av svart kant, ett hökligt tvärbandat bröst och lång stjärt. Om dagen sitter hon ofta på utkik, väl synlig i toppen på ett träd. Vissa år kan det bli invasion av hökugglor i våra trakter. 1983 upplevde vi en sådan, utan sin like. Många ugglor stannade kvar, etablerade revir och skred till och med till häckning. Ett par häckade så nära Sura som i den fina talldungen vid Gatstugan.

Pärlugglan är stor som en björktrast, har stort huvud och gula ögon. Fjäderdräkten är brun och beströdd med vita fläckar, "pärlor". Hon är en utpräglad skogs- och nattfågel. Låtet är en stötande ramsa "po-po-po...", som kan upprepas i timmar med korta pauser. För sin häckning är pärlugglan beroende av riklig smågnagartillgång och spillkråkans bobyggarkonst. Finns det ingen mat hoppar hon över häckningen.

Sparvugglan tillhör minstingen bland ugglor och kan ej förväxlas med någon annan. En gråbrun fågel med svavelgula ögon och blott 16 cm hög. Den är aktiv på dagen och sitter gärna högt i någon topp och viftar med den breda stjärten. Småfåglar i omgivningen brukar varna ljudligt vid åsynen av den lille men skicklige jägaren. I gryning och skymning kan man få höra sparvugglans rop, en kort vissling som upprepas hela tiden. Häckar företrädesvis i gran eller asp.

Vid Kohagen, Furnäs och Felingen brukar "den lille" ge sig till känna.

Mikael Leppälampi
Text och teckningar

Aspbacken i Ramnäs

Efter "pensionärsinträdet" 1977 har jag ägnat mycken tid åt historieläsning och undersökning omkring detta område, bl a höjdläget och gravskicket under olika tidsskeden. Efter att jag fått se den mäktiga stensträng om ca 50 meters längd, vilken löper i nord-sydlig riktning genom backen, var jag i början av 80-talet på det klara med att här fanns gravar från äldre tider. En sådan stensträng kan förekomma lite varstans vid hedentida gravfält, jämför de kristna griftegårdarnas bogårdsmurar !

En höstmorgon med frost tog jag en skärvsten från kanten av den större kullen i handen. Den lyste så vackert och gnistrade mer än dom andra. Jag antog att den tidigare varit utsatt för stark värme. Helt omedvetet, när jag höll stenen i handen, slog det mig att det rörde sig om ett gammalt bygdegravfält. Jag kände mig helt säker på detta och kallade därför åter på min kontakt vid Länsmuséet. Han kom men höll fast vid vad andra hade skrivit, att i Ramnäs har i stort sett ingen bebyggelse förekommit före brukens tillkomst.

Två varma julkvällar 1985 grävde vi, några medlemmar från hembygdsföreningen på ett ställe där metall-detektorn gav utslag.

På markytan fanns inga antydningar om någon grav. Men genast vi började gräva kom vi på större och mindre stenar. Vi kunde mycket lätt följa gamla schaktkanten av en rund grop. Diametern i markplanet var omkring en meter och avtog nedåt. Vi måste avbryta grävningen första kvällen på grund av en för stor sten.

Andra kvällen hade vi ett block med oss. Då fick vi upp den där stenen. Vi fortsatte att gräva ner omkring en ännu större sten. Från foten av denna, på ca 80 cm djup, fick vi upp slagg efter lågteknologiskt framställt järn. Detta måste vi tolka som en hälsning från de människor som utfört gravsättningen samt som nedlagda offer till den döde.

Stenen, som hade en plan undersida, var så stor att vi endast kunde vicka på den och ta ut lite av askan, som fanns under stenen. Askan lades i en påse. Därefter lades stenen tillbaka i ursprungligt läge och återfyllningen gjordes provisoriskt. Vi trodde att någon skulle anlitas för en fackmässigt utförd fortsatt utgrävning. Så har inte skett. Askan och slaggen har överlämnats till Länsmuséet, enligt överenskommelse.

År 1989 fick jag kontakt med Robert Sjöo, då arkeolog vid Länsmuséet,

i samband med ett stenåldersfynd på Borgåsen i Surahammar. Tillsammans besökte vi senare Aspbacken och kunde då datera gravarna till förromersk järnålder, således omkring Kristi födelse för de äldsta gravarna, s.k. flatmarksgravar som ligger i sydslutningen. Från yngre järnålder (men förkristen tid) är gravarna, belägna dels väster om stensträngen och dels på Aspbackens krön. Antalet gravar uppgår till omkring femtio, men kan också vara fler.

Gravområdet har under århundradenas lopp genomgått stor förändring, genom förstörelse, stentäkt och igenväxning. Många medlemmar från hembygdsföreningen har

deltagit i försöket att återskapa och för framtiden bevara bilden av det gamla gravfältet.

Besökande som vill ha information om platsens historik och innehåll får gärna kontakta någon i hembygdsföreningen. Det är en vacker plats, särskilt när vitsipporna blommar. Bortsett från gravfynden finns i backens nordvästra del mot åkanten en nu igenrasad fångstgrop.

Gravplatsen är numera intagen i fornlämningsregistret. Genom denna ättebacke kan hävdas att även Ramnäs har en forntid och att orten är minst 1000 år äldre än vad som hitintills har påståtts!

Evert Svensson

Strax innan Mergus går till tryck når oss budet att Evert hastigt lämnat oss.

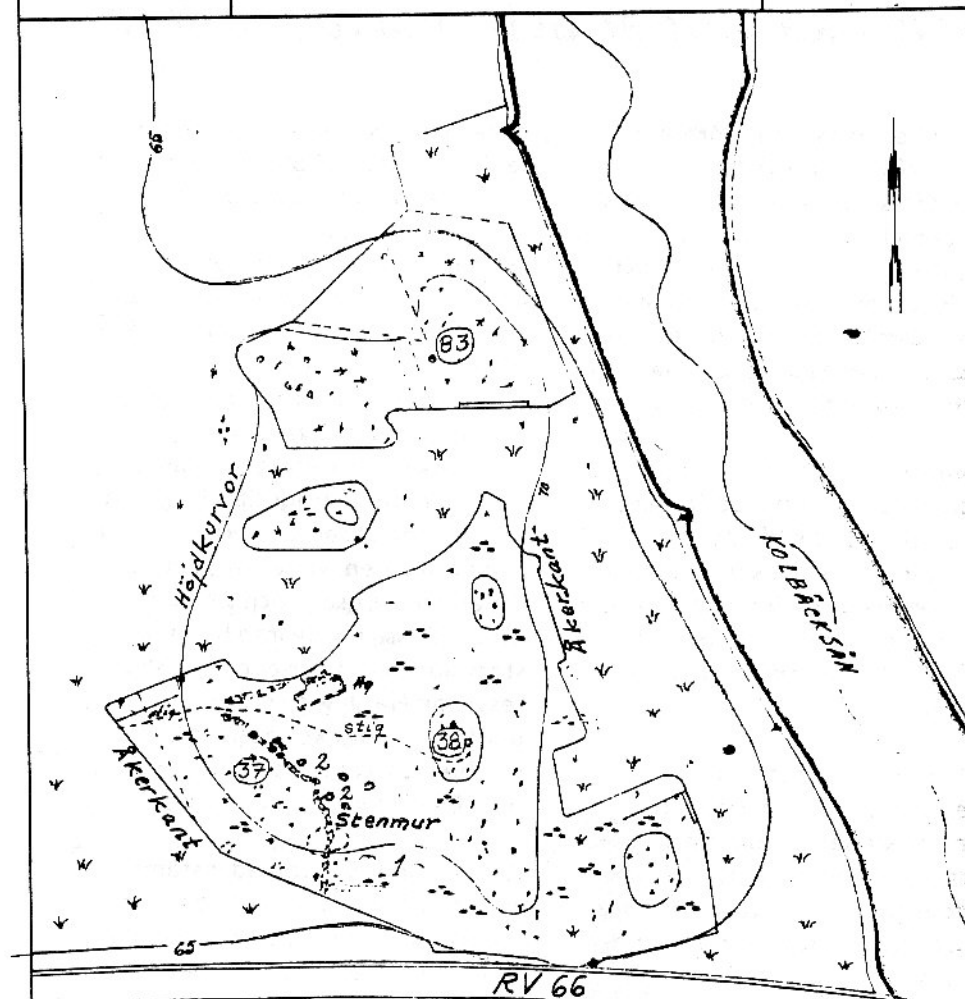
Evert Svensson, var som väl de flesta vet, en av initiativtagarna till bildandet av Ramnäs/Virsbo hembygdsförening. Han har också varit den kunniga eldsjelen vid forskningen i ortens äldre historia och har därvid upptäckt åtskilliga fornlämnningar i trakten.

Bland de hembygdsintresserade i Ramnäs kommer saknaden av Evert att bli kännbar.

Red.

Aspbacken
Teckning: Leif Blomkvist

ASPBÄCKEN RAMNÄS

Teckenförklaring:

- = större stenar - - = löpskog * = barrskog v = betesmark
- 1 = här finns s.k. flatmarksgravar från tiden omkring Kr.f.
- 2 = gravkullar
- ③⑦ = fornl. nr 37 här finns gravar med stensättningar
- ③⑧ = fornl. nr 38 en s.k. stensättning
- ③③ = fornl. nr 83 en fångstgrop

Fries'ka vindar och svarta storkar

Namnet Carl Fries torde förhoppningsvis icke ha undgått någon naturintresserad, som besöker våra bibliotek eller boklådor. Han tillhörde den generation akademiskt bildade, vilken besatt gedigna kunskaper inom skilda ämnen, i synnerhet naturvetenskapliga sådana men även historia och kulturhistoria.

Uppvuxen "ur den svenska myllan", skicklig fotograf och med förmågan att uttrycka sig i tal ledigt och kunigt - utan känslomässiga övertoner - blev han en synnerligen efterlängad skildrare av svensk natur och svenskt kulturlandskap i en brytningstid.

Han har ibland kallats "vår tids Linné", ett icke ogrundat epitet. Ingen har klarlagt uppkomsten av bl. a. sydsveriges hedlandskap och våra lövängar och hagar bättre än han. Jo, en kan göra honom rangen stridig och var också tidigare ute: Mårten Sjöbeck, notarien vid Statens Järnvägar och den inom naturvetenskapen självärde. Denna man hade modet att exempelvis på 20- och 30-talen tvärt emot den då gängse akademiska uppfattningen hävda, att lövängen var en del av kulturlandskapet och inte en ursprunglig naturtyp. Ängsö nationalpark i Roslagen liksom Åholmen i Rytterne

hade i konsekvens med sistnämnda tes lämnats att "sköta sig själva" och resultatet lät inte vänta på sig.

Fries' kapacitet togs i anspråk bl. a. av Svenska Turistföreningen, vars tidskriftsredaktör han var åren 1929 - 1938. År 1937 avgick Alarik Behm med pension från intendentstjänsten vid Skansen och till hans efterträdare som förvaltare av Skansens "djursamling" utsågs Carl Fries. En av de första åtgärder, som Fries företog på Skansen, var att frigge dess örnar, en kungsörn och tre havsörnar. Dessa hörde inte hemma i storstaden ansåg Fries och de släpptes på ön Fjärdlång i skärgården. Åtgärden blev mycket positivt omskriven i huvudstadspressen, som skrev om "Fries'ka vindar på Skansen".

Grönköpings Veckoblad instämde med sina huvudstadskollegor och meddelade att magistraten därstädes beslutat, att Djuriska parkens alla djur skulle frisläppas med undantag för den stora huggormen och snokhonan Britta!

En sensation inträffade år 1938: Skansens par av svart stork fick fyra ungar. Nu såg man en möjlighet att berika den svenska stammen. I Februari 1939 fick storkungarna flyga fritt men hade matplats hela tiden på Skansen.

Utflykterna från huvudstaden blev allt vidare och snart voro ungarna anpassade till "vischan".

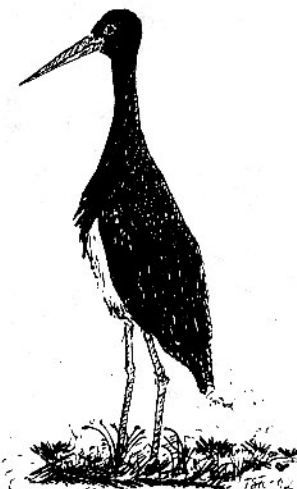
Nu började storkrapporter flyta in och härom berättar Carl Fries år 1952 i en av sina utmärkta böcker, betitlad "Örnen Isak och andra historier från Skansen", följande:

"Det kom också snart rapporter från intresserade iakttagare, och därav fick vi veta att utflykterna gick ända till östra Västmanland och trakterna kring nedre Dalälven. Så mottog jag den 21 maj från folkskolläraren Fredrik Sigmark i Ramnäs följande rader: Här i Ramnäs finns för närvarande en svart stork, som vi förmoda kommit från Skansen. Han kom hit för ungefär en vecka sedan, håller om dagarna till vid en bäck eller ett kärr. På kvällarna flyger han till vår skola, där han sitter eller rättare står på en tallgren om nätterna.

En halv mil härifrån (i trakten av Surahammar) finns det två svarta storkar till".

När jag läst ovanstående bok tog jag upp ämnet svart stork med Birger Andersson vid första tillfälle. Jodå, de svarta storkarna var bland de första rariteterna han fått skåda med sin inköpta tjeckiska kikare 6 x 25, en lyx i dåtidens effektivhuskvarter. Båda storkarna uppehöll sig dagligen i ett par månaders tid i sankmarkerna vid Gatstubäcken, ibland norr ibland söder om bron, där de gingo och fångade grodor och fisk. Det lär ha blivit ett kvällsnöje för ett flertal surabor på den tiden, att cykla till Gatstugan och bese dessa fågelvärldens aristokrater, som eljest äro kända för att "vara men icke synas", forntidens Odinssvalor.

Arne Persson

Svart stork

Teckning Tom Sävström

Skalbaggar i surahammarstrakten

Tragosoma depsarium (L) Hotkategorori 1. En av våra större sällsynta långhorningar har nu påträffats i Västmanland. Angrepp av denna akut hotade art påträffades i en sol-exponerad barklös tallåga på en sankäng i närheten av Norrsjön i surahammarstrakten. Stocken eller lågan, delvis nersänkt i den fuktiga marken, mätte omkring 25-30 cm i genomskärning och hade troligen funnits på platsen 20-30 år. Fem eller sex gamla flyghål på stockens översida visade var skalbaggarerna gnagt sig ut.

Tragosomas stora och ovala flyghål som uppnår en bredd och höjd av intill 25 mm resp. 10 mm, är lätta att känna igen. Artens fordringar på virket är mycket speciella. Detta skall vara väl uttorkat i ytan och av fast konsistens samt ligga så till, att det sommartid lätt påverkas av sol och markvärme. Inhugg med yxa i stocken visade att den var övergiven, då varken larver eller puppor kunde konstateras. Orsaken till detta är troligen att veden blivit otjänlig för arten på grund av att det periodvis varit förhöjt vattenstånd på området och därmed åtföljande syrebrist för artens larver, som normalt behöver 4-5 år, kanske mer för full utveckling.

Glädjande är att vi nu fyllt en lucka i denna sällsynta arts utbredning. För övrigt är det ej så länge sedan den påträffades i Södermanland på ett avskilt försumpat hygge.

Poecilinota variolosa (Payk.) Hotkategorori 4. Lennart Gladh tipsade mig om ett område med grova aspar i surahammarstrakten ej långt från Norrsjön. Asparna mådde illa av att stå omgivna av högvuxen planterad gran, men genom åtgärder från Länsstyrelsen har dessa huggits bort och området har fått mera sol och ljus, vilket är ett livsvillkor för solälskande praktbaggar.

Hälften av asparna hade gamla flyghål av praktbaggen Poecilinota variolosa, en ståtlig 16 mm lång, i metalliska färger i grönt och grått melerad art, känd från Skåne till Norrbotten. Den utvecklas i barkskiktet i grova fullt levande solexponerade fristående aspar, även sällsynt i poppel. Lämpliga boträd med kvarsittande bark kan vara fulla av artens flyghål, då under årens lopp flera generationer kläckts i barken. Förhoppningsvis kanske en nyin-vandring sker till området av den fina praktbaggen. Lämpliga åtgärder av skogsägare vid avverkning är att spara gamla aspar, även hög-

stubbar i alléer, på hyggen eller beståndskanter.

Buprestis rustica (L) Hotkategorori 4. 16 mm. Metalliskt blå, grön eller mässingsfärgad, vår vanligaste större buprestid, känd från Skåne till Norrbotten. Denna art söker sig gärna till ej impregnerade järnvägssyllar för äggläggning. Järnvägssyllar nerbäddade i den varma sanden bildar en lämplig vedkonsistens som erbjuder praktbaggar och även Cerambycider (långhorningar) goda utvecklingsmöjligheter. Svärmande exemplar av arten har observerats vid Skultuna järnvägsstation, även

på en numera nedlagd järnvägssträcka Sala - Gävle. Enstaka exemplar har påträffats i ledningsstolpar på Ridön och Badelundaåsen. De i uppsatsen omskrivna arterna är alla gynnade av skogsbränder.

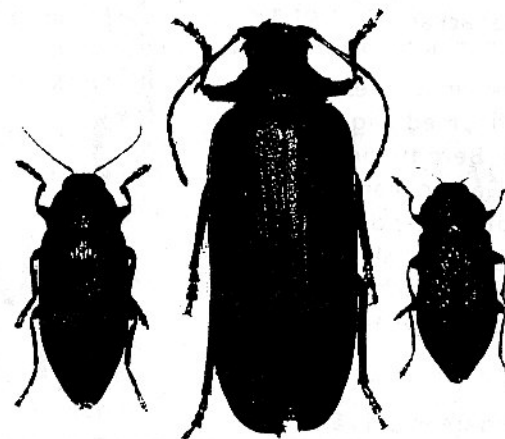
Det är viktigt att bevara den biologiska mångfalden och minska hotet mot många arter samt kräva ytterligare stora insatser från skogsbruket. På många håll råder idag också en positiv inställning till förbättrad naturhänsyn, både hos större skogsbolag och mindre markägare.

Rune Widenfalk

Fotnot:

Några av dessa är utrotningshotade enligt följande klassificering upprättad av Sveriges Lantbruksuniversitet, Entomologiska avd. Uppsala (Bengt Ehnström m fl).

- 0 Försvunnen och utdöd art, ej återfunnen på 100 år
- 1 Akut hotade om ej artens biotop kan säkerställas
- 2 Sårbara arter vars överlevnad ej är säkerställd på längre sikt
- 3 Sällsynta arter som f n inte är akut hotade men som ändå är i riskzonen
- 4 Gränsfall till föregående grupp

Från vänster ses Buprestis rustica praktbagge, Tragosoma depsarium långhorning och Poecilinota variolosa praktbagge.

Foto: Rune Widenfalk.